

*Людина -
Культура -
Духовність*

*Збірник
наукових праць*

В И П У С К - II

Київ - 1996

ЩО Ж СПІВАЄ НАРОД
(нотатки фольклориста)

Не помилимося, коли скажемо: у нас є два поняття - "народ".
Одне, в якому народ представлений з трибун пленумів, з'їздів,
на плакатах, в самодіяльності. Рекламований. І друге, де народ
той, що пшениченьку сіє та жне, недоїдає, у кирзаках, куфайках
у будень і свято. М.Стельмах дуже мене просив опублікувати у
збірці пісню, десь-то вона в нього була записана:

Що роботи наробилася,
Хліба-солі не наїлася.

Це той народ, який був за межею цивілізації і культури.
І в нові часи ми (фарисеї, мабуть) йдемо до нього з гласніста
та перебудовою. І не здогадуємось у своїй догматичній наївності
та політичній закомплексованості, що народ у всі часи був глас-
ний, перебудований, правдивий і гостро критичний. Не завжди від-
верто він протистояв злу, якимсь повивав його туман швейковщини,
але тільки безсовісний може тим дорікнути: видимий терор, смерть
- страшні. А як же його гнули! Як же ж його ломили! Як же морили!
І народ ніби мовчав. Ні, його замовчали.

Все йшло до того (в це ширі вірили самодіяльні творці і в
цьому переконані були їх популяризатори), що вони обіймають най-
чільніше місце у фольклорній новотворчості доби. Спершу радян-
ські науковці не мали певності, що зможуть контролювати фольк-
лорний процес, не думали, що справляться зі стихією, тому основ-
ні надії щодо "випрямлення лінії розвитку усної творчості"
(В.Чичеров) покладали на політвідділи МТС (див. Буртин В. О час-
тушках. - Новий мир, - 1968, № I. - С. 214). Але за допомогою
цих "випрямлявачів" гілку піснетворчості не вдалося вирівняти,
обстругати, пофарбувати і полакувати. Хоч як старалися - не
вийшло. Зокрема, гумористична творчість показала, яким є воіс-
тино народна пісня. І в наш час вона несе в собі міру поетич-
ності, високий еталон мудрості.

Своїх земляків-степовиків я встиг пізнати, як і їх твор-
чість. Отож, і подаю її шедро, бо що мої розміркування, які б
вони мудрим не були.

Вченість заздальгідь планує і ніби непомітно розробляє

розповідь - від головного до другорядного, міркування, посилення на аргументи або на висловлення людей, якіс слід вірити. Але весь час на думці і не дає спокою таким епізод мого дофольклористичного життя.

Мати пізно повернулася з поля, ми сіли вечеряти біля хати. Прийшли сусідки Маруся Бутиха і Настя Кухтінка. Дві вдови-солдатки, по двоє дітей кожна виростила. Запросили і їх до вечері. Вони випили по чарці, ложку взяли, для годиться, з'їли. Потім заспівали:

Лежу я в лікарні,
Сницца мені сон,
Що з правого рукавонька
Вилетів сокол.

Співали для себе, тихо. Тихі вони були від втоми. Тихий був вечір. І в тузі поникло все, цвіркуни замовкли, зорі ніби спустилися нижче, побільшали, а потім заплакали. І доки пісня не завмерла, тремтіла і спливали сльозом.

Та пісня могла народитися і за першої світової війни, а відродитись або й народитись за останньої. Є подібні до неї: "Ой, війна, війна, світова війна..." (перша світова) та "Посіяла жито в зеленім садочку" (друга світова).

Названі твори - балади, пісні з трагічною колізією, які живуть і не йдуть на занепад.

Найбільше звучить пісень давніх, які пережили віки.

Цілий цикл творів про Соловки. Виникло певне тематичне гніздо - пісні, що співалися до танцю (!), як коломийки, краков'яки:

Соловки, да Соловки,	Як згадаю, серце в'яне,
Я вас не боюся,	У грудях тривога.
Три годочки одсичу	Соловки, да Соловки,
І назад вернуся.	Как у вас намот муки?
Соловки, да Соловки,	Як у вас, так і здесь,
Дальняя дорога,	Як украдеш, так і єсть.

Танцюється, як мені пояснили, "наподобіє гопака, тільки без присядки, з підскоками і ударяючи нога об ногу (як на морозі), тацюють його переважно хлопці, в одиночку" (Демиденко А.А., село Сурсько-Литовське, Дніпропетровської обл).

Взагалі, багато пісень співається із Західної України. За якихось останніх п'яти-десяти років вони дуже потіснили

місцевий репертуар на Східній Україні. Як ніколи. І, мабуть, тому що то був новий струмінь, який пізнала маса вперше так близько і добре. З тих же, які вміщені в збірнику "Народ славить Леніна і Партію", навіть на свято Ковтневої революції не почувеш жодної.

Назва Соловки стала узагальнювочою. Інформації в пресі не давали, куди кого заслано. Переписка теж була заборонена. То куди б чоловіка не заслали, чи в Колиму, Магадан, - все називалося в народі Соловки. Коли із села Базавлук Апостолівського району на станцію Павлополля супроводжували важку розкуркулених, то один чоловік із своїми двома синами співав пісню:

Ні сьогодні шось дуже сумую,	А тепер все пройшло, все минуло
Про козацьку я доле згадав,	Чорна хмара кругом облягла.
Про широкі степи України,	І на горі синам України
Де колись я, мов сокіл, літав.	Тяжка доля у гості прийшла.

Боронив я свої Україну,	Забирають синів з України,
Не боявся я лютих татар,	Засилають в далеку Сибір...
Тоді слава зі мною гуляла,	Було чути, як стогне Україна,
Не посмів зачіпати яничар.	Було чути, як плаче народ.

Текст записано від Скрипки Ганни (87 років) у Кривому Розі. Вчений із Києва Ф. Погребенник спробував знайти автора тієї пісні, бо вона за стилем дуже нагадує "Та вже років двісті", але поки що безрезультатно.

Багато пісень, і не тільки соловецької тематики, мають таку

Батько в ССЗі, мати в ССЗі,	Нема хліба, нема сала,
Діти плачуть голі й босі.	П'ятилетка все забрала.
Ні корови, ні свині, -	Сталін грає на гармоші,
Тільки Сталін на стіні.	А Крупська - гопака,
	Доробилась Україна -
	200 грам на їдока...

Зразки такого фольклору переслідувалися владою, ігнорувалися офіційною наукою. Вони й аматорами не записувалися. Та й де ж було взятися сміливцю, коли записувачам подібних текстів "клепали" строк від 3 років і вище. Люди й зараз такого сахаються, особливо грамотні.

Ось про що пише збирач О.Л.Вітенко: "Мені доводилось чути такі пісні-сатири, за своїм характером викривального змісту, з колгоспного життя. Подібні пісні я чув у с. Корделівці Ка-линівського району на Вінничині в 1957 р. Та пісень такого змісту, котрі опубліковані в журналі "Народна творчість та етнографія" за 1962 р., № 1 і 2, не приходилось чути".¹

Отак і мені було: ціла історія з піснею "Буряки я копала". У селі "Пам'ять Ілліча" на Дніпропетровщині я почув про неї вперше. Всю пісню ніби знає вагар Марія (1), від неї до телят-ниці Катерини (2), далі до доярки Ані (3), чула на Вільному, каже. Пішов туди за два кілометри, порадили звернутися до Каті Попової (4). Зустрічав: лається через якісь свої клопоти, від-махується від мене: "не до пісні". Чула, каже, вперше у Раду-шанському радгоспі, коли потолічили директору будинок, тоді й співали. А директор ніби-то так пальчиком посварився (а сама показує): "Ой, глядіть мені, дівчата. Начальство не зачіпайте". Тоді я цю пісню так і не записав повністю. Після чув її у Сквирі. Питаю однієї тітки: "Чи знаєте пісню "Буряки я копала, самі кра-щі відбирала". "Відкидала", - поправляє мене жінка. А я й по-думав, що це слово точніше передає техніку роботи з буряком, бо буряки - це не яблука. Міркую сам собі, а жінка згадує:

Та нагоню горілочки,	Щоб в усього управління
Щоб уся горіла,	Голова боліла.

Долучається до цього розгалуженого, дуже варійованого, куца другий цикл пісень про торбу пшениці з нам'ятих колосків. Ситуація, її перебіг та суд у правлінні однакові. Наведемо зразки пісень з двох областей: Івано-Франківської та Чернігів-ської:

№ 1.

Ой, на горі жінці жнуть,
На долині колос труть.
Одна баба вже натерла,
Зав'язала та й поперла.
"Не йди, бабо, дорогою,
Бо здиблешся з головою".
Пішла баба чистим полем,
Здибалася з участковим.

№ 2

Що на горі жінці жнуть,
А в долині снопи мнуть?
Як нам'яла я торбину
Та й закинула за спину.
Доходжу я до двора,-
Доганяє голова.
Визиває у контору,
Пише акта-протоколу.

¹ / О.Л.Вітенко, лист від 29.IX.1962 р. -ІМФЕ, ф.І4-3, од.зб. 338, арк. 372. Див. його спогади про піввікову збирацьку практику. "Народна творчість та етнографія", 1969, № 1.

"Ой, стій, бабо, звідки идеш,
Покажи тут, що несеш".

"Ой, не скажу, звідки йду,
Не покажу, що несу!"

Взяли бабу до контори,
А бесаги до комори.

Голова каже: "Судити", -

Бригадир каже: "Пустити".

Як ми станем всіх судити,
Хто в колгоспі ме робити?" -

"Як ми станем всіх пускати,

Що в колгоспі будуть мати?"

І так далі, і так далі..

Сидить баба в криміналі. ^{1/}

Пише акта-протоколу.

Перший каже: "Засудити"

Третій каже: "Не судити,
Бо нема кому робити".

Як дасте нам кіл по п'ять,

То не будем снопи м'ять.

А як дасте триста грам,^{2/}
Де долина, - і я там.

Дієві особи з пісень про буряки і самогонку - кмітливої вдачі, вони можуть схитрити; та й начальство "податливе" (перед пляшкою), тому й твори з бадьорішов кінцівок. Трапляється й констатація поодиноких випадків (колись були, зараз немає): "дали бабі років п'ять". Але, як і в останніх піснях, часто проводиться надія: фортуна, яка виручає "з біди": "Хто буде працювати в колгоспі?"

Два останні тексти (з могоричем діло не зв'язано, задобрить гуска, вареники - теж не виручка, бо ж люди самі дожилися - колоски збирають! Суворі за кінцівок, тут тільки альтернатива, і вони рівновеликі: тюрма або робота далі в колгоспі, друга відніше, дається з полегкість, як моральний підтекст, бо все-таки воля - не тюрма.

Є й третій кущ пісень. Про пиятику, крутість, розбещеність колгоспного начальства. Найголовніша постать - бригадир, але часом дається і ширше: "бригадир і голова, ще й району було два". Подаємо два зразки з різних областей (Київської і Хмельницької):

1/ ІМФЕ, І4-3, 333, арк. 23. Запис 1960 р.

2) С.Понорниця, Конотопського району,
Чернігівської обл. Запис 1969 р.

Ой поїхав чоловік
В далеку дорогу,
А я свого бригадира
Приглашу додому.
- Товаришу бригадир,
Ходімо до мене,
Єсть у мене вареники,
Ще й риба печена.
Ой не вспів же бригадир
В хаті роздягнутись.
Подивилася в вікно:
"Мій милий вернувся."
- Товаришу бригадир,
Де я тебе діну?
Сідай в сінях за дверима,
Ряденцем накрию.
Ой уходить милий в хату,
Починає жартувать:
- Чи топила, чи варила,
Давай, мила, вечерять.
- Я й топила, я й варила,
Мабуть, воно гаряче...

Підсипала рябу квочку,^{1/}
Мабуть, вона утіче.
А мій милий недурний,
Зразу догадався,
Що у сінях за дверима
Бригадир сховався.
Скинув милий ременя,
Ремінь на два кінці -
Досталося бригадиру,
Перепало й жінці.
Ой пішов же бригадир
Наряд роздавати -
Побитая голова
Спереді і ззаді.
- Товаришу голова,
Дайте мені справку,
Що в нашому колективі
Немає порядку.
А в нашому колективі
Усі хочуть пити,
А хто за нас, на ледарів
Да й буде робити.^{2/}

№ 2

Сказав мені бригадир
Пшениченьку жати.
Сказав мені бригадир,
Де його чекати.
Чекай мене, ланкова,
У зеленім гаї.
А там росте кущ калини
Аж ся розлягає.
Не успіла ланкова
З бригадиром стати,
Сказилась якась баба,

Та на тому райсполкомі
Добре відчитайся.
- А на тому райсполкомі
Я не можу бути,
Бо за тую ланкову
Не можу забути.
- Іди, іди, ланкова,
Та іди додому,
Вари з сиром вареники -
Я прийду потому.
Наварила вареників,

1/ Бо ж рябим рядном накрила.

2/ Записано на Київщині. 1967 р.

Дала жінці знати.

Іде, іде жінка

Ще й з великим патиком:

- Іди, іди, чоловіче,

Визиває райсполком.

Іди, іди, чоловіче,

Іди та не гайся.

Зарубала гуску,

Подивилася в вікно,

А він несе хустку.

- Подивіться, люди,

Яке тепер время:

Послюбила бригадира -

Заробила премо. ^{1/}

На сьогоднішній день з розглянутої тематики дещо потрапило в друк. Як справжній фольклор, ця пісенність поширена по всій Україні і тому дуже варіювана. Кожна пісня якщо не змінює певний куплет, то розщедрюється на новий, неповторний.

Так в одній із них говориться:

Оя приїхав бригадир

Та й до мене поморгав...

- в другій:

Оя поїхав мій миленький

У поле орати,

Я ще копи не наклала -

Він чотири записав. ^{2/}

А я собі бригадира

Кликала до хатч. ^{3/}

в третій:

А я собі ланкова

Маленького росту

Полюбила бригадира,

Голову колгоспу. ^{4/}

в четвертій:

Полюбила бригадира

Першої бригади,

Іще хочу полюбити

Голову сільради. ^{5/}

в п'ятій:

Оя, бригадир та й хороший мужичок,

Завдай мені буряків клумачок. ^{6/}

У піснях йдеться про вигоди: справку, тобто довідку про вироблений мінімум трудоднів (був час; коли за невироблення цього мінімуму трудоднів членом колгоспу його судили) і колгоспні буряки для самогонки. Користь для ланкової йшла від бригадира. Він - фігура. Пісні його подають таким, яким він був і в

1/ С. Нігин, Хмельницька обл. Записано 1968 р.

2/ Радянська пісня. К.: 1967. - С. 319.

3/ Там же, - С. 321; 4/ Там же. - С. 322; 5/ Там же. - С. 323;

6/ Там же. - С. 317.

житті. Він судить-рядить, перебирає жінками, пиячить. Такий це життєвий тип. Письменник зовсім не згустив фарб, малюючи бригадира: "...влада його тут (в селі - В.С.) більша, ніж у римського цезаря. Що хоче, те й зробить. Не поставиш могорича, не буде й соломи, хай хоч і вода в хаті замерзає".

Цитовані пісні замовчати не можна. Та й для чого, як їх можна спрямувати в пісок або з тієї зброї стріляти по тінях. Про ту сатиричну творчість дослідники закинули "добре" слівце, ніби-то "вона висміє залишки буржуазного світогляду, пережитки старої, облудної моралі".¹ І другий автор в одне і те ж тороче: "Поряд з політичною сатирою помітне місце в народних піснях посідає соціально-побутова сатира, спрямована головним чином проти пережитків капіталізму у свідомості людей".² Диво дивне. Чого тільки на історію не звальють, в чому тільки не звинувачують, бо ж її найлегше критикувати. А чесно признатися, хіба вона знає таку соковиту, колоритну постать, як бригадир. Ні. Скажімо, справники, осавуди, посесори, хай бог простить, не йдуть в порівняння. Вони жорстокі. Це їх головна ознака і функціональний прояв. Бригадир же - дармоїд, хабарник, волоцюга; п'яничка. Ті прикрі пригоди, в які він часом потрапляє, виставляють його навіть безалаберним. Але подумайте, як перед ним запобігають! Ми ніби про нього всього і саме важливого не знаємо. Але оте враження на інших свідчить про його величезну владу. Тільки атмосфера безкарності може пояснити такий благодушний, легковажний паразитизм. Ви ж подумайте, за що "честь і шана" ? Паличку (трудодень) приписав, чотири копи, замість однієї нарахував. Якась паличка та якась копа. Це гумор як для мистецтва, для справжнього ока. Не забуваймо елементу шаржування. Насправді трудодні і копи - то і норма і прожиток.

Якщо шукати до бригадира аналогій з "проклятого минулого", то сягати доведеться не капіталізму, а феодалізму, - то будуть постаті старшини, що рекрутувала бідноту до війська. Там і пятаки, і хабарі, і несправедливість заради користі.

Не можна сказати, що всі бригадири одним миром мазані. У житті зовсім не важко знайти і порядних, працюючих та со-

1 Підручник "Українська народна поетична творчість"

К.: 1965. - С. 16.

2 Там же, с. 359.

вісних. Але народній поезії до них діла мало. Невже то постать виключна і робота його поважна, аби ним займатися? Позитивний, добрий та лагідний, бригадир може зацікавити індивідуума, митця Бабасівського, приміром, який написав "Кавалера Золотої Зірки", та ще якусь самодіяльну поетесу. Наведемо повністю текст однієї пісні про бригадира. За смислом її можна віднести до Китаю 60-х років, але на жаль...

У нашій бригаді	Нехай маловіри
Босць бригадир.	Гудуть і сичать,
Він добрий товариш,	Ми станемо сміло
Хорош командир.	Під стяг Ілліча.
Він скаже, розкаже,	Ми вчасно, ми вдарно
Кому де стоять,	Зорали на зяб,
Кому відпочити,	На радість трудящим,
Кому начинать.	На зло буржуям.
І всі ми радієм,	Таких тільки родить
І всі ми ідемо,	Червона зоря,
І всі ми у серці	Побільше таких нам
Огонь несемо.	Синів Октября.
І далі працюєм.	У нашій бригаді
І раді усі.	Босць бригадир,
Ми другу бригаду	Він гарний товариш,
Взяли на буксир.	Хорош командир. ¹

Очевидно, упорядники опублікували її як документ, свідчення зразкової організації сільськогосподарської праці. Вони, як і самодіяльний творець 30-х років, не відають, як-то серйозні речі можуть перетворюватися на бутафорію, клоунаду. І все ж, об'єктивно, ми повинні дякувати фольклористам Академії наук, що вони включили зразок до солідної (за розміром) збірки, і тим збагатили анекдотичну сторінку нашої культури.

Ідеальний образ бригадира, зразковий (тільки для наслідування і годиться) виводить також Ольга Добахова:

Стелиться доріженька	Золотая Зірочка
Між ланами в бір,	на грудях горить.
А по тій доріженьці	Іде він доріжкою,
Іде бригадир.	Мріє про жнива.
В нього біля серденька	На устах в господаря
Партквиток лежить,	Радісні слова. ²

¹ Народ славить Ілліча, стор. 326.

² Там же, стор. 241.

Навіть про партквиток сказано. Як там собі інші, мудріші та ідейніші, думають, а я знаю одне, що на підприємстві, на заводі, фабриці, серед робітництва партквиток набуває чималої ваги. Що стосується колгоспу, то провідна роль партійних не дуже в гучній славі. Розуміється, провідна - приклад в праці, бо провідна як адміністративне керівництво - інша річ, і тут партійні. Стосовно до колгоспів партійність більш ні в якому плані і не звучить (не без винятків, які підтверджують правило!). І такий погляд у мене склався не тому, що у моєму селі був лише один партійний М.Х. Та й той після війни подався у Кривий Ріг і працював шофером на хлібозаводі. Він у війну возив генерала, звідти й професія, а потім, як бачимо, шоферував на хлібзаводі; І не прогадав: настала голодовка 47-го року, в селах хлібороби пухли і вмирили, а в нього вдома формочками жовтки з курячих яєць (білки йшли на здобу), і хліб їли як сонце.

Пролягає величезна прірва між дутою, парадною, так званою "самодіяльною творчістю і реальною, приземленою, ніби й не-творчістю. Яка немічна, безпорадна, кажу про поетичний бік, бо ідейний куди твоє діло, перша, і яка соковита, дотепна, друга. Чого варті в ній і другорядні деталі - який згусток щоденного досвіду, знання побуту, практичної психології! Народ не буде довго описувати події. Він невимушено і лагідно, без хвалькуватості зверне вашу увагу на епізод, на дрібницю, за якими турботи життя. Хоча б оці рядки:

Ішли дітки із колгоспу
Та й колесо вкрали,
І не мали де подіти -
За горівку дали.¹

Для того, хто знає, куплетик є обширною і змістовною пєвістю про колгосп і психологію колгоспника. Хай простять мені земляки з Марцвела (назва по колишній економії), лампач робили, а по дорозі трапилася птахоферма. Одна дурненька гребеняста скочила на бричку, а тітка її за голову круть - і в мішок. От тут і є суп. Інша цїдилок з марлі стягнула, який доярки висіли сушитися на тирлі. А кишені які нашивали до підкладки в піджаках! Для зерна... Або старий розповідає, що невісці в голодний 33-й присудили 10 років - взяла на току 4 кг пшениці. "Не з голоду ж їй з дітьми було подихати?" - докірливо запитує чоловік.²

Чи там дошку потягнути чи сириці від шлеї та віжок для ремінця кабанцеві - звичайне діло. Я не во зло вам, земляки. І не злоба до вас керує моїм пером. Я не так, як той: коли батько вкрав дошку в колгосі, то він (син) доніс правлінню - і батькові дали 3 роки, а син, таким чином виявивши свідомість, псдав занву у партію.

Хай простять мені коні на тому світі, бо з них давно уже ковбас наробили і псіли, то вірніше: хай простять їх душі. Батько мій носив з конхування ворочком дерть: крав у коней і нас, дітей, годував. Мабуть, чи не того нас троє й вижило в 47-му році.

Отакі негумористичні речі тісняться в голові, коли я читав оті правдиві та веселі рядки: "Ішли дітки із колгоспу". На таку творчість випадала велика негода. Це був той урожай; який не збирався, осипався на корені і часто гинув. З причетних до фольклористики тільки окремі записували для себе. Та й тими одиницями робилися записи, принаймні починали заради екзотики, дивилися як на хобі і самі у власних очах виглядали хохмачами.

Утаємничене заняття не мало серйозних наслідків, для науки тим більше. Ще й до того, про всяк випадок, профілактика, хтось з ортодоксів погрожував можливим збирачам "веселенького", кулаком помахавши в повітря (в газеті чи в підручнику, чи в якійсь дуже ідейній статті збірника). Звідки взятися сміливцю?

Правда, був симптоматичний випадок. Але ж знову випадковий більше з точки зору педагогічної ефективності. Після Великої Вітчизняної війни у гуртожитку Київського держуніверситету один студент крадькома витягнув у другого з-під подушки "загальний зошит" з "антиколгоспним" фольклором. Наслідки ж, кажу, чисто педагогічні: збирачу-любителю вліпили десять років.

Тепер уявімо: той зошит або щось подібне дійшло до теоретика-фольклориста. Науковець-теоретик-фольклорист такі речі ігнорує, осуджує і тому не збирає. І от йому потрапляє... Вибачавсь за такі абсурдно-утопічні рефлексії. Уявляти такі сцени важко. Та, дякувати богу, життя дуже багате на всілякі несподіванки - отож, наведемо і з цього приводу епізод, що справді трапився не так давно.

Керівний, адміністративно керівний, товариш у фольклористиці писав солідну роботу з українського гумору і сатири (так-так!)¹. У відділі рукописних фондів він добирав відповідно до

¹ З тих зусиль вже поганенька книжечка вийшла; у плані "Наукової думки" знаходиться потовдена, щоб потім двинути на докторську.

наукової теми відповідний матеріал. У фонді пристойного записувача серед пристойних матеріалів про партію, Леніна, і радість вільної праці - ясно, не гумористичні - потрапила вченому до рук папка чогось із перцем.

- Як вона потрапила сюди? - з обуренням вигукнув дослідник сатири. - Хто дозволив?

- Я не вирішувала, - завідувача лячно, - я передавала в дирекцію. Вчений секретар Н.Н. переглянув і повернув нам: мовляв, хай лежить, тільки десь збоку, не на видноті.

- Для чого? Кому воно потрібне? - гнівається дослідник сатири.

- Та коли там щось страшне, то ми можемо відправити назад записувачеві.

- Відправити? Назад? Ви що? Других часів чекаєте? - дослідник сатири, далі рішуче: - Спалити! - І кінець.

То були матеріали з мосі рідної Дніпропетровщини. Може там були єврейські анекдоти або з циклу "вірменського радіо", може щось на адресу кукурудзи і її верховного покровителя (у ацтеків же був Бог Кукурудзи і храм Бога Кукурудзи), може про горох?

Ніякій біді і чумі не витолочити глибинну і високу народну творчість, вона витримає і такі жадливі біди, як нашествия вчених мужів, - росте, розвивається.

Вже останнє. Як в народі виникають пісні? Секрет цей розкрив Іван Франко. Його міркування і досі не втратило сили: "Звісна річ, не всякі справи, навіть не всякі важливі для народу справи відкликаються в його піснях. Щоб яке діло відкрилося в пісні народній, для цього треба: 1) щоб те діло було йому близьке, дотикало часто його життя, вражувало ненастанно його увагу; 2) щоб воно дотикало не певні вибрані одиниці, але цілу масу народу чи то в цілім крає, чи тільки в певній місцевості, т.є. звівши на інші слова, щоб було діло більше економічне, ніж політичне, і /) щоб діло те було для народу ясне і зрозуміле".¹

Добре було б оці слова надрукувати, опрацювати їх в обкладинку і видати окремо як книжку. Хочеться сказати, що користь від неї була б більша, ніж від сотні книг і статей. Але так цінність, вага думок не визначається, бо думка і в одному реченні - цінність, а бездумка пристосуванців - макулатура, звиняйте на слові, пшик.